

HELIGA TREFALDIGHETS KYRKA I ARBOGA

Sturestaden 3:11, Arboga stadsförsamling och kommun, Västmanlands län

BESKRIVNING

Kyrkomiljön

Heliga Trefaldighets kyrka ligger i östra delen av Arboga innerstad, ett område av riksintresse för kulturmiljövården. Huvudingången i väster är vänd mot det stenlagda Järntorget och Storgatan. Kyrktomten nära Arbogaåns norra strand har många gånger varit vattensjuk, en försvårande omständighet under hela byggnadens historia.

Kyrkoanläggningen

Fram till 1849 fanns en muromgärdad kyrkogård, avlyst sedan en ny begravningsplats anlagts väster om staden. Den gamla kyrkogårdsmuren revs omkring 1860 och kyrktomten omvandlades till den parkanläggning som finns idag, helt öppen mot omgivande stadskvarter.

Kyrkobyggnaden har ett långhus av medeltida ursprung, men grundplanen hänför sig till 1600-talet: mittskepp med ett tresidigt avslutat kor, samt ett smalare sidoskepp åt norr. Västtornet med spetsig, spånklädd spira och fyra hörntorn är i sin helhet från 1600-talet. I anslutning till norra sidoskeppet finns dels en sakristia i öster, tillbyggd 1954, dels en två våningar hög utbyggnad med trappuppgång i nordväst, tillbyggd 1968-69.

Murarna stöds runtom av strävpelare. Fasaderna är slätputsade med KC-bruk och avfärgade i en vit KC-färg, med dragning åt ockagult/terra.

Läget för en tidigare, spetsbågig fönsteröppning har markerats ovanför sakristians taknock. Bara på detta fasadavsnitt finns dessutom en tegelmurad fris närmast takfoten. –
Digitalfotografier Rolf Hammarskiöld

Många synliga ankarslutlar förekommer. Fönsteröppningarna är rundbågiga, har yttre skyddsfönster av stål och härdat glas, bågarna innanför är av ornerat smidesjärn med blyinfattade rutor.

Inträde sker genom den breda västportalen, med omfattning i flera språng och en pardörr av ek som antagligen insattes omkring 1660.

Över vapenhuset är två relativt låga kryssvalv slagna. Putsytorna har dragits med slev och har en "medeltida" ojämn yta, åstadkommen 1953-54, i gråvit nyans. I golvet ligger kalksten. Mot kyrkorummet är en dörr av lackad furu, insatt 1968-69.

Vapenhuset är ovanligt djupt och därför indelat i två travéer. Ovanligt nog tycks kyrkan trots sitt medeltida ursprung inte ha haft vapenhus på södra sidan.

Kyrkorummet i två skepp är täckt med sammanlagt 13 stjärnvalv och ett kryssvalv (det västligaste). Putsytorna har liksom i vapenhuset en lite ojämn struktur, åstadkommen 1953-54 för att skapa en mer historisk atmosfär. På södra väggen med angränsande sköldbågar finns bevarade kalkmålningar från strax före mitten av 1400-talet. Bland motiven märks bland en omfattande serie scener ur legenden om Sankt Franciscus.

I gångar och kor ligger avlånga, polerade kalkstensplaner, medan den öppna bänkinredningen från 1897-98 står på lackade brädgolv. Bänkgavlarna är snidade och målade i grå och gröna nyanser. I norra sidoskeppet står kyrkans nuvarande huvudorgel, byggd 1977 efter ritningar av Carl-Erik Nohldén och intill denna är kyrkokörens plats, med stolar i gradängar.

Predikstolen framme vid norra hörnpelaren mellan långhus och kor är rikt utsirad och förgylld, ett praktverk i barock tillverkat 1736 av Burchard Precht i Stockholm. Baldakinen är krönt med en gyllene sjuarmad ljusstake.

I förgrunden ses predikstolens korg, med ett förgyllt träsnitt som framställer ett motiv ur Matteus 20:1-16 med liknelsen om arbetarna i vingården. Bakom predikstolens uppgång – ursprunglig - är ett förråd för stolar och teknisk utrustning, avdelat med skåpluckor som tidigare tillhört sakristian.
Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Koret är med sina två golvnivåer indelat i lågkor och högkor. Den lägre delen används idag som plats för framträdanden, med ambo, kororgel och lösa stolar. På norra väggfältet finns en draperimålning från 1700-talet bevarad. I bakomvarande högkor finns altarpopsatsen, liksom förut beskrivna predikstol rikt förgylld. Skulpturerna som finns uppställda i tre plan är från 1668, en del har möjligen ingått i ett tidigare befintligt korskränk. Altartavlan i mitten framställer nattvarden och är målad 1672 av Christian Thumb. Framförvarande altarring är slutet, spegelindelat och målad likadant som bänkinredningen. Korets fönster är prydda med glasmålningar i starka färger, insatta 1898.

Byggnadshistorik

Heliga Trefaldighets kyrka har sitt ursprung i en klosterkyrka från 1200-talets sista decennier. Kyrkan var då som nu tvåskeppig, saknade torn men hade en takryttare i trä mitt på det sannolikt spåntäckta taket. Ingångar tycks ha funnits runt om, från alla sidor av dåvarande klostergård. Under första hälften av 1400-talet valvslogs kyrkorummet och dekorerades med kalkmålningar, varav rester återstår på södra väggen.

Sedan klostret dragits in av Gustav Vasa 1527 överlät denne kyrkan åt staden. En förfallsperiod följde fram till 1576, då kung Johan III genom att hota med indragna handelsrättigheter förmådde stadens borgare att påbörja en upprustning. Vilka år denna pågick upplyser inte arkiven om, men 1593 tycks kyrkan ha varit i fullt bruk. Den kallades då nedre kyrkan, en syftning på den sankta kyrktomten - till yttermera visso var stadens ”övre kyrka”, Sankt Nicolai, grundlagd direkt på fast berg.

Det murade tornet tillbyggdes med stort besvär 1618-35. På 1640-talet revs och återuppfördes norra långväggen, sannolikt på grund av sättningar. Vid återuppbyggnaden tillkom de yttre strävpelarna och dragjärnen som genomkorsar kyrkorummet. Den nybyggda norrväggen fick större fönsteröppningar än förut och i den södra förstörades fönstren därför, på bekostnad av medeltida kalkmåleri. Skavankerna doldes genom att kyrkorummets valv och väggar vitlimmades. På 1660-talet revs och nybyggdes även koret och fick då sin tresidiga form och fönsterindelning. För det nya, större koret tillverkades den alltjämt befintliga, rikt förgyllda altaruppsatsen. Få år senare restes tornets spetsiga spira och fyra toureller. 1687 lades nya spån på hela yttertaket och tornet fick sina första urtavlor.

Den rikt förgyllda predikstolen, utformad för att bättre svara mot altaruppsatsen, tillverkades av Burchard Precht 1736. Dåvarande golv, bestående av gravhällar och mellanliggande tegelfält, blev i juni 1750 omlagt på kyrkans och gravvägarnas bekostnad. De 16 fönster som redovisades vid en visitation 1752 är desamma som finns alltjämt och av dess blyinfattade rutor är de äldsta från en nyglasning 1799.

Vid en omläggning 1837 blev skiffer lagt på långhustaketets södra sida, istället för tidigare spån. Norrsidans och tornets spåntäckningar behölls, men vartefter de slets ut övervägde församlingen att ersätta även dem med skiffer. Antagligen ställde det sig för dyrt, eftersom upprepade reparationer och tjärstrykningar skedde fram till 1883, då istället järnplåt lades på båda långhusets takfall. Tornets spånbeklädnad består alltjämt.

Kyrkorummet fotograferat före 1897, då bänkinredningen var sluten, till sina äldsta delar från 1600-talet

En radikal omgestaltning vidtog 1897-98, efter handlingar upprättade av arkitekt Fritz Eckert. Mittgångens dåvarande brädgolv och korets tegelgolv revs ut, för att ersättas med kalkstensplattor. 1600-talets slutna bänkkvarter ersattes med öppna bänkrader i nygotik, målade i mustigt röda färger. 1400-talsmålningar som länge varit överkalkade frilades och restaurerades. I samklang med de restaurerade målningarna gjordes nya målningar på övriga väggfält, pelare och valv. För dessa arbeten svarade artisten Edvard Berg (vid denna tid ofta engagerad vid kyrkoreoveringar, i regel ihop med arkitekt Agi Lindegren). Även vapenhusets valv och väggar dekorerades. En sakristia byggdes ut som en östlig förlängning av norra sidoskeppet. Elektrisk belysning och centralvärme infördes i kyrkan. Värmepannan installerades i ett källarutrymme under den nya sakristian.

Samtidigt med kyrkans förnyelse gjordes en ritning över befintliga sprickbildningar, för att se om stora sättningar pågick. Så var fallet och 1927 genomfördes därför en betongförstärkning av grundmuren under långhusets nordvästra del. En måttfull inre förnyelse skedde 1934, då konservator Alfred Nilsson hade uppdraget att restaurera allt dekorationsmåleri, såväl det medeltida som 1897-98 års stilimitationer. Några år senare försågs fönstren med innanfönster, med bågar av gjutjärn tillverkade vid Arboga mekaniska verkstad.

Grundförstärkningen 1927 visade sig snart otillräcklig. En mer omfattande gjordes därför 1952, då betong göts under marken runt korets grundmur och pålar nedsänktes under golvet. Därefter följde en genomgripande förnyelse av kyrkorummet 1953-54, efter handlingar upprättade av slottsarkitekt Ove Leijonhuvud i Stockholm. På avgörande punkter omgestaltades kyrkorummet, med ambitionen att skapa en mer rent medeltida karaktär, på bekostnad av 1897-98 års färgrika dekormålningar. Vid sidan av estetiska motiv fanns tekniska: dåtida fotografier visar hur målningarna rivits isär av otaliga, tilltagande sättningssprickor. Önskemål om att bevara åtminstone en del målningar avlogs, efter att församlingen undersökt vad det skulle kosta. Istället nedknackades huvuddelen av valvens och väggarnas puts för fullständig nyputsning och avfärgning i gråvit nyans. Att konservera och restaurera södra väggens 1400-talsmålningar var ett komplicerat arbete eftersom så stora partier satt löst.

Andra åtgärder 1953-54 var att bänkkvarteren avslutades och de röda 1890-talsfärgerna ersattes med dagens mer dämpade grå/gröna nyanser. I koret lades nya kalkstensgolv eftersom befintliga, delvis av trä, hade rivits ut sedan denna del av kyrkan grundförstärkts året innan. Nya värmeledningar och radiatorer ersatte tidigare varmluftsuppvärmning. Sakristian från 1897-98 hade dömts ut som alltför trång och revs för att ge plats åt en större, ritad av dåvarande stadsarkitekten Sven Moberg. Efter den inre förnyelsen skedde en radikal fasadrenovering sommaren och hösten 1955. I fasaderna förekom sprickbildningar överallt, vilket ansågs bero på att putsbruket var av så varierande ålder och beskaffenhet. Genom sandblåstring avlägsnades all puts inpå murverken, nyputsning skedde med cementförstärkt kalkbruk och avfärgning vit cementfärg. I tornet uppsattes nuvarande urtavlor.

Nästa förnyelse skedde 1968-70, efter handlingar upprättade av arkitekt Carl-Eric Nohldén i Uppsala. Styrande var kyrkans ändrade verksamhetsformer, där ett alltmer omfattande musikliv gjorde sig gällande. I estetiskt hänseende eftersträvades än en gång en betoning av kyrkans medeltida ursprung, men parallellt med detta tillades helt moderna inslag i kyrkorummet. Orgelläktaren med orgel från 1868 avlägsnades. Syftet var dels att frilägga en medeltida fönsteröppning mellan långhus och torn, dels iordningställa en körövningslokal i bakomvarande tornrum. Även ett vindfång under orgelläktaren revs och ersattes med dagens pardörrar inramade av en murad nisch - Vid rivningen påträffades på angränsande väggfält ett målat invigningskors, som restaurerades av konservator. Lågkorets och mittgångens golv omlades. Istället för tidigare kvadratiska plattor större, rektangulära kalkstensplaner, liknande dem som ligger i övriga kyrkorummet. Lågkoret höjdes så att det idag endast skiljer två steg från detta och högkoret. Gravhällar som varit uppresta i anslutning till mittskeppets västra gavel lösgjordes och nedlades i golven i kyrkorummets nordvästra och sydvästra hörn. I vinkeln mellan norra sidoskeppet och tornet gjordes en helt ny tillbyggnad, sanitetsutrymmen, kapprum, i övervåningen ett expeditionsrum, pentry och trappförbindelse till ett nyinrett sångövningsrum i tornet. En uppföljning av 1968-70 års förnyelse var orgeln, också ritad av Carl-Erik Nohldén, som 1976 kom på plats i norra sidoskeppet.

Byggnadstekniskt motiverade var dels skyddsfönstren med härdat glas som 1981-82 sattes utanpå 1700-talsfönstren av smidesjärn, dels 1983 års grundförstärkning under kyrkans torn. Sammanlagt 110 pelare av stål blev då sänkta ned till fast berg.

Fasaderna ströks vid renoveringen 2003-2004 med en KC-färg som drar något mer åt ockra/terra än förut. Effekten var inte planerad, men blev snabbt allmänt accepterad.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Heliga Trefaldighets kyrka har sitt ursprung i en klosterkyrka från omkring 1300. Hur mycket som återstår av den i dagens kyrka är vanskligt att avgöra, eftersom så många om- och tillbyggnader skett sedan dess. Av medeltida byggnadskonst märks idag framförallt kyrkorummets stjärnvalv och södra sidans bevarade kalkmålningar, båda från 1400-talet.

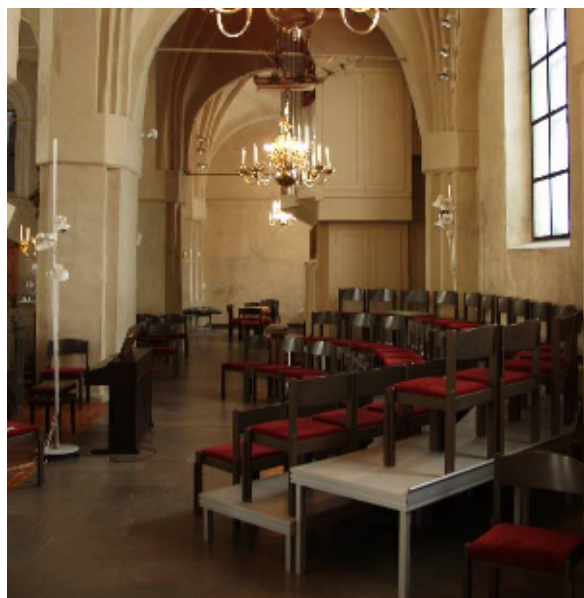
Kyrkans yttre domineras av 1600-talets reparationer och ombyggnader. Då restes västtornet, norra långsidans mur uppfördes på nytt, koret förstörades till sin tresidiga form och runt om murades de karakteristiska strävpelarna. Även fönsterindelningen tillkom då. Fönsterbågarna av ornerat smidesjärn är troligen från mitten av 1700-talet och av dess blyinfattade rutor är de äldsta från en nyglasning 1799.

De renoveringsarbeten som skedde i kyrkan under 1800- och 1900-talen var kostnadskrävande och medförde ganska tvära kast i gestaltningshänseende. Belysande är tillkomsten av valvens och väggarnas medeltidsimiterande målningar 1898 och dessas avlägsnande 1953. På samma sätt har entrépartier och orgelläktare byggts och senare avlägsnats. Märkbare men mindre uppmärksammade har också varit de successiva golvomläggningarna. Idag är det svårt att göra sig en föreställning av den blandning av trägolv och tegelgolv som fanns i kyrkorummet före dagens enhetliga kalkstensplaner.

Kyrkans exteriör har också genomgått väsentliga förändringar, exempelvis övergången till plåttak 1883, men här har snarare olika funktionskrav gjort sig gällande. Sakristian från 1953 och 1968-69 års tillbyggnad i vinkeln mellan sidoskepp och torn är till sin exteriör klart underordnade kyrkans grundform, även om den senare uppvisar ett antal medvetet modernt utformade detaljer.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- De medeltida murverken är omistliga, liksom södra sidans bevarade kalkmålningar
- Till sitt yttre är Heliga Trefaldighets kyrka att betrakta som ett framträdande exempel på 1600-talets kyrkobyggande. Karakteristiska drag är tornet med sin spetsiga, spånklädda spira och väggarnas många strävpelare. Fönsterbågarna av ornerat smidesjärn, hör till de äldsta i Västerås stift.
- Den rikt förgyllda altarprydnaden från 1668, med altartavla tillagd 1672, är intimt förknippad med den utbyggnad av koret som skett strax dessförinnan.
- Predikstolen från 1736, med bevarad uppgång, är ett avancerat verk i barockstil, tillverkat av Burchard Precht.
- I kyrkorummets västligaste valv, närmast vapenhuset, kvarsitter som dokumentation en större rest puts med målningar från 1897-98, under nuvarande kalkyta

Redaktionella uppgifter

Inventeringsperiod: februari 2006

Fältinventering: Rolf Hammarskiöld,
Västerås stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning:

Rolf Hammarskiöld, efter samråd med
referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning:

Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Rapporten färdigställd: 2006-11-22

Källor och litteratur

Arboga Kyrkliga samfällighets arkiv (AKS)

Ritning av orgelfasad, signerad Carl Ek 1868

N III: 9 Planritning över förekommande sprickor i valv och väggar, upprättad av civilingenjör Carl G Ekman 1948; I anslutning till planritningen finns stort antal detaljfotografier, vilka väl illustrerar såväl skadebilden som kyrkans senare avlägsnade 1890-talsmålningar.

O I a 6: Byggnadskommitténs protokoll för reparationsarbeten i Heliga trefaldighets kyrka i Arboga 1949-55 (grundförstärkning 1952, invändig renovering och tillbyggnad av sakristia 1953-54 samt utvändig renovering 1955)

O I a: 8: Protokoll från entreprenadkommitténs möten vid restaureringsarbetena 1969, utgående skrivelser från byggkontrollant, restaureringsarkitekt, församling med flera

O I a 10:

- Fotografi av kyrkorummet före 1897-98 års restaurering
- Ritning över förekommande sprickbildningar i valv och väggar, signerad Käck, Arboga 1887-07-02
- Ritningar av bänkkvarter, vindfång och ny sakristia, signerade Fritz Eckert 1897
- Exteriör- och interiörfotografier tagna kort tid före 1968-69 års restaurering och utbyggnad, tagna av restaureringsarkitekt Carl-Eric Nohldén
- Tillbyggnadsförslag 1968, av arkitekt Carl- Eric Nohldén
- Material- och arbetsbeskrivning för ombyggnad, av arkitekt Carl-Eric Nohldén
- Protokoll från slutbesiktning av 1968-69 års restaurering, daterat 1969-11-17

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv (ATA)

- Ihrfors, Eric: *Westmannia sacra*, handskrift färdigställd 1899-1902, baserad på församlingsarkivens handlingar från äldsta tid fram till omkring 1900
- Undersökning av kalkfärgsmålningar i Heliga trefaldighets kyrka 1932, av konservator Alfred Nilsson + Rapport om utförd konservering av kalkfärgsmålningar 1934, av konservator Alfred Nilsson
- Äldre fotografier

Västmanlands läns museums arkiv (VLM)

- Skrivelse från Arboga församling om insättande av innanfönster 1947-05-28
- Plan 1952-09-19 över partiell grundförstärkning i koret, av G Hammarlund
- Arbetsbeskrivning 1953-03-23 invändig renovering, av arkitekt Ove Leijonhuvud
- Arbetsbeskrivning 1955-03-21 putsning av yttre fasaden
- Förslag till tillbyggnad 1968, av arkitekt Carl-Eric Nohldén
- Skrivelse 1969-09-19 om pågående arbeten i Heliga trefaldighets kyrka, av arkitekt Carl-Eric Nohldén
- PM 1974-05-22 angående fynd i tornspiran på Heliga trefaldighets kyrka i Arboga, av Teologie doktor och filosofie licentiat Jan Liedgren
- Rapport 1977-02-28 om utförda restaureringsarbeten av puts och kalkfärgsmålningar i väggar och valv, av konservator Alf Hedman
- Statisk utredning och grundundersökning 1978-01-25, av Bjerking's ingenjörbyrå
- Skrivelser (läns museet m fl) angående nya utvändiga skyddsfönster 1979 & 1981
- Antikvarisk kontrollrapport 1997-12-08 om utförda reparationer, upprättad av Västmanlands läns museum

Västerås stifts arkiv (VS)

- Västerås domkapitel E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752
- Västerås domkapitel E IV a; 1b, visitation 11/6 1799
- Västerås domkapitel E IV B, 3, visitation 1954
- Västerås domkapitel F III a; 3, visitation 21/2 1629
- Västerås domkapitel F III A; 6, visitation 17/2 1635
- Västerås domkapitel F III A, 27, inventarium 21/11 1773
- Västerås domkapitel F III a: 34, Visitation 27-28/8 1853
- Västerås domkapitel F III A: 35 visitation 19/6 1868
- Västerås domkapitel F III a: 35, Visitation 23/8 1878
- Västerås domkapitel F III a 39, visitation 1/7 1899

Litteratur

- Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan: Västmanlands kyrkor i ord och bild, s 14-17- Förlag: Staffan Björklund 2000
- Andersson, Gudrun: Att pränta in sitt namn. Arbogaeliten i kyrkorummet 1650-1750/*Hembygdsföreningen Arboga Minne - årsbok 2003/Arboga 2003*
- Bergström, G: Arboga krönika, del II – Nyare tiden, Köping 1909, s 109-120
- Bjurén, Gunnar: Heliga Trefaldighets kyrka 700 år/*Hembygdsföreningen Arboga Minne - årsbok 1985, s 102-118/ Arboga 1985*
- Boström, Erik: Medeltida kalkmålningar i Västmanlands län - en inventering /*Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum - Årsskrift 1984/*
- Dahlin, Otto: Arboga klosterkyrkas altarbilder/*Hembygdsföreningen Arboga minne – årsbok 1961, s 13-19/ Arboga 1961*
- Ekström: Västerås stifts herdaminne, del 1:2; Återstående församlingar – Västerås 1949
- Kilström, Bengt Ingmar: Heliga Trefaldighets kyrka i Arboga - Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté 1998
- Lohmann, Jacob Benjamin: Arboga känning – ursprungligen tryckt hos Peter Jöransson Nyström 1737, överförd till modernt typsnitt av Rolf Liljhammar, Götlunda hembygdsförening 2001-07-03
- Sjökvist, Helén: Heliga Trefaldighetskyrkan i Arboga – Fasadarbeten 2003-2004/*Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen 2004: rapport B 10/*
- Wilhelmson, Jan: Några glimtar från en kyrkoreparation i Arboga på 1600-talet/*Arboga Minnes årsbok 1966, s 59- 62/ Arboga 1966*

Tidningsartiklar (i kronologisk ordning)

- Nytt tak på Arboga kyrka, Västmanlands läns tidning 1950-06-10
- Ett under att inte kyrkan ramlat ihop, Västmanlands läns tidning 1952-10-03
- Kyrkoreoveringar i Arboga ytterst svårlöst problem, Västmanlands folkblad 1953
- Värdefull medeltidsdekor bevaras i Arboga kyrka, Västmanlands läns tidning 1954-08-13
- Omfattande reovering i Arboga kyrka, Västmanlands folkblad 1954-09-01
- Trefaldighetskyrkan i Arboga snart klar, Västmanlands folkblad 1955-09-09
- Sprickor i Arboga-kyrka, Folkbladet 1960-06-09
- Ombyggnad för 450 000 kr har givit Arboga egen ”domkyrka”, VLT 1969-10-10
- Återinvigning på söndag av Heliga trefaldighets kyrka, Folket 1969-10-10
- Stadskyrkan i Arboga får golv av kalksten, Bergslagsbladet 1972-09-27
- 40 långfranskor per dag behövs för att göra rent i Trefaldighetskyrkan, Bergslagsbladet 1976-10-22
- Kyrkan i Arboga putsas inför orgelinstallation, Bergslagsbladet 1976-10-12

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1285-1308	Nybyggnad Specifika inventarier – dopfunt	Kyrkan uppfördes som konventkyrka, Sankt Andreas kyrka, för franciskanermunkar. Den hade 8- 10 ingångar från omgivande konventsbyggnader i dåvarande klosteranläggning. Kyrkans grundplan var tvåskeppig. Yttertaket som säkert var spåntäckt kröntes med en takryttare mitt på nocken. Från denna tid är kyrkans äldsta dopfunt och tre målade konsekrationsskors, samt sju helgonskulpturer i trä som sedan 1668 tillhör Västra Skedvi församling.		Ahlberg, s 14-15 Bjurén, s 106 Lohman, s 59-60
1400-1450	Valvslagning Arkitektur - bunden utsmyckning – måleri, interiör	Över mittskeppet och norra sidoskeppet slogs stjärnvalv. I samband med detta dekorerades kyrkorummet med kalkmålningar (varav rester finns kvar på långhusets södra vägg, med angränsande sköldbågar) Den stora, månghörniga cuppan är ornerad med geometriskt mönster och foten med en bladranka.		Boström, s 13-22 Ekström, s 249 Kilström, s 16
1527		Gustav Vasa överlät franciskanermunkarnas konventkyrka åt Arboga stad, att omvandlas till församlingskyrka		Ahlberg, s15 Bjurén, s 108
1576		Kyrkan räddades från förfall, genom ingripande av Johan III. I ett brev den 5/5 1576 hotade han stadens borgare med indragna handelsrättigheter om inte kyrkan rustades.		Bjurén, s 108
1593		Vid denna tid hade kyrkan blivit upprustad och kallades nerkyrkan (Nicolai kyrka kallades uppkyrkan”)		Lohman, s 60
1598	Fast inredning – predikstol	Kyrkans första kända predikstol anskaffades, bekostad av Hindric Mejer van Brockhusen		Lohman, s 61
1605		Kontrakt upprättades med Erik Tornbyggare i Uppsala, om tornbygge		Bergström, s 110
1613-29	Nybyggnad – torn	Kyrkans torn uppfördes, vilket var ett besvärligt bygge. Vid visitation 1629 var tornet ”halvbyggt”.	Erik Tornbyggare, Uppsala	VS: F III a; 3, visitation 1629 Bjurén, s 109
1630	Fast inredning – predikstol	Predikstol anskaffades och målades		VS: F III A, 6, visitation 1635
1632	Vård/underhåll – interiör	Kyrkan lagades och vitlimmades		ATA: Ihrfors, s 244
1633	Specifika inventarier – dopfunt	Dopfunt av sten anskaffades		VS: F III A, 6, visitation 1635
1633-35	Nybyggnad – torn	1634 stod tornets murar färdiga Året därpå skedde putsning, avfärgning och kyrkklockorna flyttades upp till det nybyggda tornets klockvåning. Byggkostnader 1633-35: 1 356: 28		ATA: Ihrfors, s 246 Bergström, s 115
1636-37	Vård/underhåll – stomme	Kyrkans murar förstärktes med yttre strävpelare		Bergström, s 115
1645-62	Ändring – ombyggnad, stomme	Norra långväggens mur revs, återuppbyggdes och fick då strävpelare och fyra större fönsteröppningar med gallerfönster. Även i södra långsidan upptogs fyra större fönsteröppningar med gallerfönster. Sakristia byggdes ut på kyrkans norra sida, med järndörr från koret.	Murmästare Johan Lilja Anders Glasmästare Erich snickare	ATA: Ihrfors, s 246-248, 254-255 Wilhelmson, s 59-60 Bergström, s 110-112

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1661-66	Nybyggnad – kor	Korets tre murar revs och återuppmurades och fick fyra större fönsteröppningar med gallerfönster. Högaltaret flyttades 1665 intill östra gaveln, från att ha varit mitt i koret.		ATA: Ihrfors, s 257 Bergström, s 111, 115
1666	Specifika inventarier – dopfunt	Ny dopfunt anskaffades, utförd i mörk kalksten, i form av en kandelaber. Cuppa, skaft och fot är sexkantiga och rikt ornerade. Den står idag i koret	Hans Clason Archt Stenhuggare	Inskription i dopfunten
1667-68	Nybyggnad – tornspira	Kyrkans norra sidoskepp förstörades. Högre, spetsig spira restes på tornet.		Lohman, s 60
1668	Fast inredning – altarprydnad	Altarprydnad med rikt förgyllda sniderier blev uppsatt (1693 Riksdaler). I mittscenen placerades en kalvariegrupp: Kristus på korset omgiven av de sörjande Maria och Johannes. På vardera sidor om mittscenen står två större skulpturer: Moses med lagens tavlor och Johannes döparen med lammet. Snett nedanför Moses ses en skulptur av den harpospelande kung David och på dess motsvarande plats på andra sidan en man med halsjärn och kedjor. På hyllan ovanför mittscenen återfinns skulpturer av de fyra evangelisterna vilka inramar en tavla som framställer gravläggningen. På altaruppsatsens krön ses Jesus med segerfanan, flankerad av apostlarna Johannes och Petrus snett nedanför.		VS: E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752 ATA: Ihrfors, s 255 Kilström, s 15
1672	Fast inredning – bänk - inredning Specifika inventarier - altartavla	Koret gjordes upphöjt och inreddes med herrskapsbänkar (herr- och frubänkar) Altartavla som framställde nattvarden målades, som huvudmotiv för den fyra år tidigare färdigställda altarprydnaden	Målare Christian Thumb	VS: F III A, 27, inventarium 21/11 1773 Bergström, s 115-116
1687	Vård/underhåll – exteriör	En omfattande reparation av taket avslutades detta år. Nya spån hade lagats. Tornet fick förgyllda urtavlor och tupp. Ett nytt urverk blev insatt.		VS: E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752
1732		Tornurets urtavlor fick nya siffror och visare		VS: E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752
1736	Fast inredning – predikstol, orgel	Ny predikstol uppsattes, efter donation av rådman Johan Israel Ahlström (6000 daler kopparmynt). Den smyckades med figurer i relief och förgylldes. 27-stämmigt orgelverk färdigställdes	Bildhuggare Burchard Precht	VS: E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752 Lohman, s 61
1750	Ändring – ombyggnad, golv	Kyrkorummets dåvarande golv, bestående av gravhällar och mellanliggande tegelfält, blev i juni 1750 i juni omlagt på kyrkans och gravägarnas bekostnad.		VS: E IV A, 1A, inventarium 8/11 1752
1773	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans 16 fönster reparerades Tornets mur rappades och kalkades		VS: F III A, 27, inventarium 21/11 1773
1781-85	Vård/underhåll – stomme	Sakristian reparerades		VS: E IV a; 1b, visitation 11/6 1799

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1790	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans tak reparerades och tjärströks		VS: E IV a; 1b, visitation 11/6 1799
1795	Vård/underhåll – interiör	Kyrkorummets valv, väggar och pelare blev lagade och vitlimmade. Predikstolen målades		VS: E IV a; 1b, visitation 11/6 1799
1799	Ändring – ombyggnad, fönster	Kyrkans 16 fönster försågs med nya glasrutor		VS: E IV a; 1b, visitation 11/6 1799
1821	Vård/underhåll – interiör	Kyrkorummets valv, väggar och pelare blev lagade och vitlimmade. Korets golv planerades och skriftbänkar uppsattes		VS: F III A: 35 visitation 19/6 1868
1830	Äldre kulturhistorisk inventering	I oktober 1830 upprättades ett protokoll från en besiktning av kyrkan med inventarier. Av protokollet framgår att kyrkans långhus och torn var spåntäckta, överst med koppartäckning. Tornet hade redan då åskledare. Beträffande kyrkorummet konstateras att trägolv låg i mittgången. I koret, norra sidoskeppets gång och vapenhuset låg golv av tegel och gravhällar		ATA: Protokoll från besiktning 1830
1837	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans södra takfall täcktes med skiffer (istället för tidigare spån)		VS: F III a: 34, Visitation 27- 28/8 1853
1840	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans fasader renoverades		VS: F III a: 34, Visitation 27- 28/8 1853
1849	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans norra takfall och tornet lagades och tjärströks		VS: F III a: 34, Visitation 27- 28/8 1853
1849- 50	Ändring – begravnings - plats, kyrkogård	Begravningsplats anlades på en vret väster om staden. (begravningsplatsen runt kyrkan avlystes) Den invigdes den 8/9 1850. Ytterligare en tid behölls den gamla kyrkogårdens hägnad, bestående av murar på östra, norra och västra sidan, järnstaket på den södra. Två stigluckor fanns, i öster och väster		VS: F III a: 34, Visitation 27- 28/8 1853
1853- 68	Ändring – kyrkogård	Någon gång under perioden revs hägnaden runt kyrktomten och där förut varit begravningsplats anlades en parkanläggning.		
1861	Vård/underhåll – stomme	Kyrkans långhus undergick en betydande ut- och invändig reparation.		VS: F III A visitation 1868
1867	Vård/underhåll – stomme	Tornet genomgick en omfattande, dyrbar reparation		VS: F III A; 35 visitation 1868
1868	Vård/underhåll – stomme Fast inredning - orgel	Innanför södra ingången gjordes ett så kallat dragkor (vindfång) med dubbeldörr mot kyrkan, fönster ovanför Sakristians golv och väggar reparerades, tidigare öppen eldstad ersattes med järnkakelugn. Orgel byggdes på västra läktaren		VS: F III a: 35, Visitation 23/8 1878
1875		Ett elektriskt tornur installerades	Urfabrikör Åberg, Örebro	VS: F III a: 35, Visitation 23/8 1878
1877	Ändring – ombyggnad, golv och fönster	Ett bristfälligt brädgolv under västra läktaren revs upp och nytt stengolv blev inlagt. Orgelläktaren som sjunkit åt ena sidan uppvägs till sin rätta nivå. Kyrkans 16 fönster blev reparerade, tätade och rengjorda.		VS: F III a: 35, Visitation 23/8 1878

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1878	Vård/underhåll – exteriör	Spåntäckningen på långhusets norra takfall och tornet lagades och tjärades Två värmeugnar installerades		VS: F III a: 35, Visitation 23/8 1878
1883	Ändring – ombyggnad, tak	Vid fullständig omläggning blev kyrkans tak täckt med järnplåt (istället för tidigare skiffer och spån)		VS: F III a: 36, visitation 8-9/5 1886
1897-98	Ändring – ombyggnad, interiör Arkitektur - bunden utsmyckning – måleri, interiör Teknisk installation – värme Nybyggnad – sakristia	Stor förnyelse april 1897-våren 1898 <ul style="list-style-type: none"> • Mittgångens dåvarande brädgolv och lågkorets tegelgolv revs ut och ersattes med kalkstensplattor. • Tidigare befintliga, slutna bänkkvarter ersattes med öppna bänkkvarter i nygotisk stil, målade i mustigt röda färger. • I valven konstaterades talrika sprickbildningar, vilka medförde omfattande putslagningar. • Överkalkade 1400-talsmålningar i södra väggens fönsternischer frilades och restaurerades. (Andra påträffade äldre målningar bedömdes av mindre värde och tillvaratogs inte.) • I samklang med de restaurerade målningarna gjordes nya målningar på övriga väggfält, pelare och valv. För dessa arbeten svarade artisten Edvard Berg. Även vapenhusets valv och väggar dekormålades. Målningarna gick i tidstypisk nygotisk stil och finns väl dokumenterade på fotografier i Arboga pastorats arkiv. • En ny sakristia byggdes ut som en östlig förlängning av norra sidoskeppet. Även denna hade ritats i nygotisk stil av Fritz Eckert. • Centralvärme installerades i kyrkan, varvid tidigare befintliga kaminer revs ut. Värmepannan installerades i ett källarutrymme under den nya sakristian. En skorsten uppmurades genom långhusets tak. • Elektrisk belysning infördes (Några av kyrkans ljuskronor elektrifierades.) 	Arkitekt Fritz Eckert Artist Edvard Bergh	AKS: O I a 10; foto & ritningar VS: F III a 39, visitation 1/7 1899
1927	Vård/underhåll – grund - förstärkning	Grundförstärkning under långhusets nordvästra del; Betong göts under marken i anslutning till befintlig grundmur.	Skånska cementgjuteriet	
1934	Ändring – restaurering, interiör	Konservering och restaurering av samtliga kalkmålningar, såväl de medeltida som 1898 års stilimitationer Elsystemet förnyades.	Arkitekt Alfred Nilsson Konservator Alfred Nilsson	ATA: Konserverings - rapport
1952	Vård/underhåll – grund - förstärkning	Grundförstärkning genomfördes under koret (68 379:-). Under marken runt grundmuren göts en armerad betongsträng, liksom kring pelarna inne i kyrkan. Under korets golv pressades betongpelare till åtta meters djup.	Civilingenjör C G Ekman	AKS: O I a: 6 VS: E IV B, 3, visitation 1954

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1953-54	Ändring – ombyggnad, interiör Arkitektur - bunden utsmyckning – måleri, interiör Teknisk installation – värme	Huvuddelen av valvens puts med målningar från 1898 borttogs, för nyputsning och avfärgning i gråvit nyans. (I västligaste valvet, närmast vapenhuset, lämnades som dokumentation en större rest äldre puts under nuvarande ytor.) Södra väggens 1400-talsmålningar konserverades och restaurerades, ett komplicerat arbete eftersom så stora partier satt löst. Andra betydande åtgärder: <ul style="list-style-type: none"> • Ett vindfång i övergången mellan mittskepp och kor mot söder, revs och ersattes med en enklare dubbeldörr. • Bänkkvarterens 1890-talsfärgsättning avlägsnades helt genom skrapning och luttvättning. Ommålning skedde med oljefärger i ljusare nyanser. • I högkoret lades nya kalkstensgolv eftersom befintliga, delvis av trä, revs ut då denna del av kyrkan hade grundförstärkts året innan. • Nya värmeledningar och radiatorer ersatte tidigare befintlig varmluftsuppvärmning. • Sakristian från 1898 revs för att ge plats åt en större 	Arkitekt Ove Leijonhuvud	
1954	Nybyggnad – sakristia	Ny sakristia blev tillbyggd	Stadsarkitekt Sven Moberg	VS: E IV B, 3, visitation 1954
1955	Ändring – ombyggnad, interiör	<ul style="list-style-type: none"> • All befintlig puts på ytterväggarna bortknackades, varpå de blottlagda murverken rengjordes och vattnades. • Väggarna nyputsades med rent kalkbruk. Där stora utfyllnader krävdes användes cementblandat kalkbruk som underlag för fasadputsen. Avfärgning skedde med KC-färg (Aktivan, tillverkad vid numera nedlagda Karta och Oaxens kalkbruk). • På sockeln användes rent cementbruk till grundstockning, vilken sedan fick en cementspritrappning. 		AKS: Arbetsbeskrivning 1955-03-21, tilläggskrivelse 1955-07-26
1968-70	Ändring – ombyggnad, interiör Teknisk installation – värme Nybyggnad	<ul style="list-style-type: none"> • Plåttaket ommålades/reparerades och tornspirornas spån omtjärades. • Orgelläktaren med orgel från 1868 avlägsnades. • Även vindfånget under orgelläktaren revs och ersattes med nya enkelt utformade pardörrar inramade av en murad nisch. Vid rivningen påträffades på angränsande väggfält ett målat invigningskors, som restaurerades av konservator. • I kyrkorummet förnyades elsystemet. Moderna belysningsarmaturer uppsattes i koret. • Nya värmeledningar lades och värmepannan 1953-54 ersattes • Lågkorets och mittgångens golv omlades, med större, rektangulära kalkstensplaner i fallande längder. I norra delen av lågkoret och sydöstra delen av mittskeppet låg trägolv, som också togs bort. • Lågkoret höjdes så att det idag endast skiljer två steg från detta och högkoret. • Kalkstensgolvet i norra sidoskeppets gång omlades 	Arkitekt Carl-Erik Nohldén	AKS: O I a 10 Folket, VLT 1969-10-10

	Fortsättning från föregående sida	<p>till följd av påträffade sprickbildningar. Nya rektangulära kalkstensplaner i fallande längder lades.</p> <ul style="list-style-type: none"> Gravhällar som varit uppresta i anslutning till mittskeppets västra gavel lösgjordes och nedlades i golven i golven kyrkorummets nordvästra och sydvästra hörn. (Ett antal trasiga gravhällar lades under golvnivå i sydvästra hörnet och i gravgårdsområdet utanför kyrkan.) Några av de fasta bänkarna revs och ersattes med lösa stolar, för att kyrkorummet skulle kunna användas mer flexibelt. Tegelmurad tillbyggnad gjordes i nordväst, för sanitetsutrymmen, trappuppgång till nyinrett sångövningsrum i tornet 		
1976-77	Ändring – restaurering, interiör	Kyrkorummets valv lagades och kalkmålningarna rengjordes, med bröd från ett lokalt bageri. En ny orgel placerades i norra sidoskeppet.	Arkitekt Carl-Erik Nohldén Konservator Alf Hedman	AKS: Konserverings apport 1977- 02-28
1977		Bjerkings ingenjörbyrå fick i uppdrag att genomföra en statisk utredning och grundundersökning, redovisad i rapport 1978-01-25. Utredningen visade ett stabilt läge för kyrkans mellersta del och den redan grundförstärkta kordelen i öster. Däremot bedömdes att tornet och norra sidoskeppets västra del måste grundförstärkas.		VLM: Rapport Bjerkning 1978- 01-25
1981-82	Ändring – ombyggnad, fönster	I fönsteröppningarna sattes yttre skyddsfönster av stål, med 4 mm härdat glas. Åtgärden motiverades med att de befintliga fönstrens blyinfattade glas var alltför utsatt för skador. Kyrkans takstolar förstärktes, vinden isolerades.	TBO AB, Köping	AKS: bygghandlingar VLM: Historik 98: 366-316
1982-83	Vård/underhåll – grund - förstärkning	Tornet och norra sidoskeppets västra del grundförstärktes, genom att sammanlagt 110 pålar av stål försänktes i marken, så djupt att tornet idag står förankrat i berget.	Bjerkning Ingenjörbyrå AB	VLM: Fotografier B 11 459
1988	Vård/underhåll – exteriör	Fasadrenovering; Lagningar med hydrauliskt kalkbruk och avfärgning skedde med KC-färg.	Puts & Tegel, Fjugesta	AKS: offert 1988-03-22
1997	Ändring – ombyggnad, tak	Omfattande rötskador konstaterades i plåttakets underlagspanel. Detta gjorde att plåtarna saknade ordentlig infästning och ”flöt”. För att kunna genomföra nödvändiga panelreparationer måste all plåt kasseras i förtid och ersättas med ny. Dessutom uppsattes nya takfotsbräder.		VLM: Rapport 1997-12-08
2000	Vård/underhåll – interiör	Invändig renovering, som omfattade el- och larmsystem, lagning/rengöring av valv och väggar samt omdisponering av utrymmena i sakristian och nedre våningen i 1968-69 års tillbyggnad i nordväst.	Bygg-ark i Köping AB	VLM: Ärende 98: 366-316
2003-2004	Vård/underhåll – exteriör	De yttre skyddsfönstren ommålades med svart linoljefärg. Fönstrens mellersta bågar, med blyinfattat glas, fick spröjsverken förnyade och en del sentida antikglasrutor i skarpa färger utbyttes mot ofärgade munblåsta rutor från Frankrike. Bågarna ommålades med svart linoljefärg. Fasaderna rengjordes med högtryckstvätt, lagningar gjordes med hydrauliskt bruk. Avfärgning skedde med KC-färg, lätt bruten (94/46: 12 i ”KALKFÄRG 90”). Sockeln ströks med grå KC-färg.		Sjökvist, s 6-7 VLM: Ärende dnr 020043